

# דמותו של אלברט איינשטיין

בנציון דינור

תהילים וכדברי נביאים אחדים. ובמקום אחר אומר איינשטיין: "אין בחיותינו יפה מזו, שמקורה בתעלומות ההווה. זהו הרגש היסודי העומד ליד עריסת כל אמנות ומדע אמיתיים." "חווית התעלומה הולידה גם את הדת." עצם הידיעה שאמנם קיימים בעולם דברים הנשגבים מבינתנו, שקיימים בעולם גילויי תבונה עמוקה בעמוקות; עצם ההרגשה שקיימים "מאורי-יופי לאין שעור בעולם"—היא היסוד והבסיס לכל דתיות אמיתית. "ומבחינה זו", אומר איינשטיין, "אני נמנה עם האנשים "בעלי דתיות עמוקה". "ההכרה שהעולם הוא שכלי, שהעולם נתון לתפיסה שכלית, היא יסוד לכל עבודה מדעית דקה". ועוד: "אותה ההכרה על תבונה עליונה, הבאה לידי גילוי בעולם הנסיון, קשורה ברגש עמוק, והיא מהווה את מושג האלוהות".

ואולם לא די בזה. האדם, כבעל הכרה, מוכרח "למצוא טעם בחייו ובחיי בני אדם זולתו. מי שאיננו רואה טעם בכך הוא אינו אדם אומלל בלבד, אלא, לפי דעתו של איינשטיין, "ספק גדול הוא אם אדם כזה בכלל מוכשר לחיות". מה טעם לחיינו ומה טעם לחיי היצורים בכלל? שאלות אלו, והחתימה לתשובה לשאלות אלו, זוהי דתיות אמיתית. ויש משום כך הטיל איינשטיין ספק בדבר אם ימצא איש מדע מעמיק, שאין דתיות מופלאה במינה מסוגלות נפשו. ולא זו בלבד, לדעתו של איינשטיין, אין כ"דתיות הקוסמית מניע עצום ונאצל למחקר המדעי. והחוקרים האמיתיים הם היחידים שדתיות עמוקה מציינת אותם".

מי שזכה להיות פעם-פעמיים במחיצתו של איינשטיין, לשמוע אותו מדבר, שיחת איש עם רעהו, להאזין להערותיו, לתגובותיו לשיחה נאה, לבדיחה שיש בה טעם, למלה שנונה, אי אפשר היה לו שלא להיות מוקסם מן הפשטות המלאה חן, מטוב הלב ומחודות-ההווה שבכל אישיותו. "גם האיש הרציני ביותר, רשם איינשטיין, כמ"דומה בהערה, שמח ונהנה לאפשרות לצחוק פעם בכל לבר" דברים אלה יש בהם משום שרטוט, דרך אגב, של אפיו הוא.

חכמי ישראל הגדירו כאחד מסימניו המובהקים של החכם השלם היותו מובדל משאר העם. ה"שאיפה הדתית הקוסמית-אוניברסאלית מן ההכ-

עם מותו של אלברט איינשטיין הסתלק אחד מבני העליה של כל הדורות, אדם אשר במעוף מחשבתו, בהברקת גאונותו ובעומק עיונו סלל דרכים חדשות ופתח שערים לא ידעום לחקר כבשוננו של עולם ולתפיסת אחדותו. משמעותם של מחקריו, גילוייו וחיידושיו, היא מפנה עצום בכל תפיסת העולם ודרך המחשבה של האדם. מפנה שחשים בו כל אנשי מחשבה והגות בדור. הקרנתה של משמעות זו, וההשתאות למסקנותיהם ותולדותיהם המעשיות של מחקריו העיוניים, חדרו לכל פנות העולם והשרו על כל בני הדור ענווה כלפי אישיותו של איינשטיין, אשר סגולות הרוח של האדם התגלו בו בשיאן.

אכן כשם שעמד איינשטיין "לפני המסתורין של נצח החיים מלא השתוממות נפעמת על מפ" לאות בנין ההווה", "והוא כולו ענווה, חדור שאיפה להשיג מעט מן המעט מן התבונה העליונה המתגלית בטבע", כך אנו עומדים נפעמים לפני פלא היותו של גאון-הרוח, שהוא כולו צירוף-מסתורין של "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו" מחד גיסא, ושל "ותחסרהו מעט מאל"הים — כל שתה תחת רגליו" מאידך גיסא. את החוקר החודר לכבשוננו של עולם ראו כל באי עולם כאחד מפלאי ההווה, כסמל של התרוממות החכמה לדרגה שעל נושאייה צוו קדמונינו לברך:

"ברוך שחלק מחכמתו לבריותיו".

מסופקני, אם היה כאיינשטיין, בדורותינו ובדורות רבים, אדם שהיה ראוי לסמל את דמות החכם האידיאלי בשלמותו, כפי שהצטייר במחשבתם של חכמי ישראל במשך הדורות..

החכם השלם, לפי תפיסת הרמב"ם, הוא האיש אשר פעולות שכלו מכוונות כולן ל"בחינת הנמצאות בטבע", לשם השגת דרגה גבוהה ביותר בידיעת השם ובהשגתו. "לשם כך", אומר הרמב"ם במקום אחר, "מכוונים החכמים את דעתם, יושבים שמחים וטובי לב, ומתבוננים דדים". — "היחיד", אומר איינשטיין, "מרגיש את אפסותם של מאווי אדם ושאיפותיו, ואת הרוממות והסדר הנפלא המתגלים בטבע ובעולם המחשבה. הוא חש את הווייתו הפרטית כעין כלא ונכסף אל כללות ההווה כאחדות שלמה, המלאה שכל וטעם. יסודות של דתיות קוסמית זו הם בפרקי

את חיי הצבור". "ואולם אל לנו לשכוח שהיחיד אינו יכול להתפתח מחוץ לצבור. כמעט כל מעשי האדם ומאוויו קשורים במציאות בני האדם זולתו". עיקר מהותו וערכו של היחיד אינו נתון בו בתור יצור מובדל, אלא בתור חבר בציבור אנושי גדול, ו"ערכו האמתי של כל אדם נמדד במדת שחרור מן "האני" שלו". חברה בריאה ו" צודקת מותנית, איפוא, לא רק בעצמאותם של הייחידים אלא בקשר החברתי הפנימי שביניהם. "אל-מלא רגש השתוף עם חברים לדעה" אומר איינשטיין, "אלמלא ההגות בבלתי מושג שבתחומי ה-אמנות והמחקר המדעי, היו החיים ריקנים בעיני".

מפנית הסתכלותו השקטה בעולם הוא לא רק חותר וחודר לבעיות של סדרי בראשית וחוקות שמים וארץ, אלא הוא עוקב בסערות-נפש ובהת-רגשות רוח אחרי הימים והמעשים — ורע עליו המעשה תחת השמש. "העצמאות הרוחנית של האורח בימינו ורגש יושרו נתמעטו מאד" — "הארגון ירש, במדה רבה, את מקומם של המנהיגים, אף בתחום המדעי." "מרבובות הן הקתדראות להוראה, ומועטים המורים החכמים ואצילי ה"רוח". — "מרבובים ונרחבים הם אולמי השומעים, ומעטים הצעירים הצמאים לאמת וצדק". "האיני-טלקט עינו חדה בשביל שיטות ומכשירים, אבל הוא עוזר לגבי מטרות וערכים" — "ועוררן זה פגע בכל הדור, מזקן ועד צעיר".

והרי יותר מבכל זמן אחר מותנה גורלה של האנושות התרבותית כולה בכוחות המוסריים ש-תוכל למצא בתוכה. עם התפתחותם של המדע וה-טכניקה גדלו ורחבו לאין שעור האפשרויות גם של עליית החברה האנושית וגם של שקיעתה. — היהיה בנו כוחות מוסריים לסדר סידור תכנית את ייצור הנכסים, את כוחות העבודה ואת חלוקת המוצרים, ולרסן את יצרי השלטון והרכוש של היחידים? יצרים אלה של היחיד שאין בנו כוח לרסנם לשם אשרו ושגשוגו של הכלל הם גם המסכנים את שלום העולם. נגזר בימינו על כל אדם ועל כל אומה להמצא במצב של חרדה ורעדה לקיומם. והסכנה העצומה למין האנושי הוא בזה שיצרי הצבורים המאורגנים הם עוד פחות מרוסנים מיצריהם של היחידים! ומשום כך גדולה הסכנה, סכנת שקיעת המין האנושי, יש צורך להלחם בירידה הזאת. יש להביא תמונה עמוקה בחיי העמים, תמונה שתהיה פרי מאמצים מוסריים גדולים. ודבר זה יתכן רק אם נסכים ונודה, כי החשובה בתעודות המדינה, כל

רח שתביא את החכם לידי ריכוז דעתו בנשגב, בגדול, בהרמונית ההויה הנשגבה, ולפנות את מחשבתו ומפעליו מכל העניינים הקטנים והחול-פים. ואיינשטיין אומר: "איש של יחידות אני, מעולם לא היה כל לבי נתון למדינה, למולדת, לחוג היידיים ואף לא לחוג המשפחה המצומצם. תמיד שלט בי רגש של נכר בכל הדברים האלה — ולבי נמשך לבדידות". "לא קל עלי לכבוש בי נטייתי לחיים של הסתכלות שקטה".

בדידותו, היותו תמיד מרוכז ומכוון לרעיונו-תיו, שהם בכבשונו של עולם, נטעו בו שיוון-נפש כלפי יחסם של אחרים אליו, ביחוד ליהסם של אויבים, של שונאים ומשמיצים. "חיצי שנהא רבים", אומר איינשטיין, "נורו בי, אולם הם לא פגעו בי מעולם, מפני שהם, על כל פנים, שייכים לעולם אחר, שאין לי כל קשר וחיבור אתו. אני חי בבדידות שהיא מכאיבה בימי העלומים אבל נעימה בשנות הבגרות". — ומכאן גם אומץ לבו, העדר הפחד שבו, פחד מבני אדם, מן החברה, מן המדינה, מדעת הקהל. הוא קיים בעצמו וב-חיי את הגדרתו של בעל "מבחר הפנינים" על החכם: "ראוי למחזיק בחכמה ובצדק, שלא יירא משום אדם", והיה תמיד נאמן ל"רגש הלוהט שבו לצדק החברתי ולחובות החברתיות". אין הוא מרגיש כל "צורך בקרבת בני אדם, בקרבת הצי-בור והחברה". "הרגש של השתוממות נפעמת על ההרמוניה שבסדרי בראשית, המגלה תבונה נש-גבה כזו, שכל חכמה ובינה שבמחשבת האדם ועצתו אינן כנגדה אלא הבהוב עמום הבטל ומבו-טל" — השרה עליו רוח ענוה מאותו סוג שהתורה מעידה על משה, על האיש "שלא קם נביא כמוהו עוד בישראל" כי הוא היה, ענו מאד מכל האדם א-שר על פני האדמה", ומשום כך, אף כי חיצי השנ-אה לא פגעו בו, הרי "הביאו אותו במבוכה גילויי הכבוד והאהבה המרובים". אמנם לכאורה החזק והמיוחד שבכל אדם הוא תוצאה של מאמץ, ולכאורה בדין הוא נהנה מן התהלה וההשתאות; אבל הרי גם המאמצים הללו הם נתונים בטבעו כי "ההכרח הפנימי הוא המוליד את מעשיו של אדם" — מעשיו של כל אדם, ואף של איינ-שטיין. ומשום כך רואה איינשטיין את "היקר ורב הערך שבתחומי האנושות" לא בכלל המדינה אלא ביחיד — באישיות היוצרת המרגישה. "כל האצ-לי והדק שביצירת האדם, בא מכותו של היחיד". "רק הפרט יכול לחשוב וליצור ערכים חדשים לחברה ואף לקבוע גדרי מוסר חדשים המכוונים

השוכן בקרבנו אף בהיותו רחוק ריחוק שבמקום. כלל ישראל היה בשבילו כלל ציבורי, היסטורית-תרבותי, אשר שמר על מיטב האידיאלים האנושיים. את הציונות הוא ראה ראשית-כל כחידושו ותחיתו של רצון החיים והיצירה של הכלל היהודי. "שומה עלינו — היהודים — לתת שוב את דעתנו על קיומנו כאומה, לחדש בנו את רגש הכבוד העצמי הדרוש לחיים מתוקנים. אנו צריכים להחזיר לנו את הרגש המודה מתוך שמחה ביחש אבות ובעבר היסטורי. אנו צריכים להטיל על עצמנו כעם יעודי-תרבות, ולאמץ בנו את הרגשת הכלל".

"להיות יהודי", אמר איינשטיין, "פירושו ראשית-כל לדעת ולהכיר ולנהוג למעשה לפי יסודות האנושיות שהנחנו על ידי התנ"ך, יסודות שבלעדיהם אינה יכולה להתקיים כל חברה בריאה ומאושרת של בני אדם." "סדרי החברה בארץ-ישראל צריכים להתקרב לאידיאל החברתי של אבותינו, כפי שהוא מתואר בתנ"ך." הארץ צריכה להיות מקום לחיי רוח חדשים, והעם כולו צריך לזכור ולא לשכוח לעולם, כי "שיתוף הפעולה והעזרה של קשרים חיים בין היהודים מכל הארצות, היא החסות היחידה הפיזית והמוסרית, במצבנו הנוכחי".

"הווייתו וגורלו של עמנו תלויים בגורמים חיצוניים פחות משהם תלויים בכך, אם נחויק במסורתנו המוסרית ונשמור עליה באמונה. זו מטרתנו שקיימה אותנו. משך אלפי שנים על אף "הסערות שהתחוללו על ראשינו", לא פסה תקוותו לנצחון על השפל המוסרי הכללי המאיים על עצם קיומה של כל האנושות, אבל תנאי לכך נאמנותנו אנו לאמת, לצדק ולחירות האדם.

על כל יהודי להרגיש כי להיות יהודי משמעו לשאת באחריות רצינית, לא רק לגבינו אנו, אלא לגבי כל האושות. מבחינה זו הוא ראה את תקומת ישראל כמפעל היסטורי עצום של הבטחה וראיה ותקומה לעם ישראלועם זה כמפעל בעל ערך אוניברסאלי, היסטורי-עולמי. את השתתפותם של יחידים והשתתפותו הוא במפעלנו ראה "בזכור" תם של קצרי ימים להיות בני נצח על ידי חלקם במפעל של דורות".

אם אין חינוך אלא זה הניתן על ידי דוגמה אישית הרי היה איינשטיין מופת של אישיות גדולה, זכה וטהורה, שיש בהקרנתה לרומם את הרוח ולטהר לבבות, ולהצמיח את הנעלה והנשגב.

מדינה, היא להגן על היחיד ולתת לו את האפשרות להתפתח ולהתעלות, עד למדרגה של אישיות יוצרת. יש להגביל את רבונותן של המדינות היחידות, יש לעורר את מצפון האומות, לחזק את דעתן, להגביר את השפעת הרוח והמוסר, רק אז נוכל להגיע לדרגה חדשה בחיי העמים, שממנה תיראה המלחמה כרוח-עושים של דורות קודמים.

מכאן גם יחסו לעם היהודי וליהדות, לציונות ולתקומת ישראל. את שייכותו הוא לעם היהודי הוא רואה כמתנת שמים, כי שייכות זו היא "הזדהות עם מסורת רוחנית גדולה, עם מסורת של תורה והשכל לשמם, של אהבת הצדק המגיעה עד לידי קנאות ושל שאיפה לעצמאות אישית". המסורת התרבותית שלנו היא מסורת של "חכמת חיים" הקיימת בקרב עמנו. התורה והתלמוד הם, לדעתו, התעודות החשובות ביותר לשלטונה של תפיסת החיים היהודית בימים ההם. הקו היסודי של תפיסת-חיים זו הוא "ביקדושם של החיים העל-אישיים, שמביא להערצתו של הרוחני בכלל".

"האידיאלים שלי שהאירו בזהרם לפני, ומילא אותי תמיד חדות החיים", אומר איינשטיין, "היו החסד, היופי והאמת". ומהי הדרך להנחיל אותם לבני אדם? ראשית-כל טעות היא בידי האנשים החושבים שתוצאות המחקר הן המרוממות את רוח האדם ומעשירות אותו. האצילות של רוח האדם ועשרו תוצאה של שאיפתו להבין, של עבודתו הרוחנית, ומשום כך אומר איינשטיין, "טעות בידי אלה האנשים שדנים על ערכו של התלמוד לפי פריו השכלי בלבד".

חשיבותו ההיסטורית של התלמוד היא בזה שהוא העלה את העם היהודי לדרגת חברה בעלת מסורת של עבודה רוחנית, של שאיפות רוחניות. השמירה על המסורת הרוחנית של עמנו היא שאיפת חיים בשבילנו. "אנו היהודים, שנשארנו בחיים עלינו להיות נאמנים לעמנו ולעקרונות המוסריים שטופחו על ידי אבותינו. רק נאמנות זו תוכל להשאיר אותנו בחיים בדרך זו של שקיעה מוסרית". "השנאה והחיימה נגד היהודים גם הן יסודם הם בזה שאנחנו היהודים היינו תמיד תומכים באידיאלים של שתוף הרמוני: טובי עמנו ביטאו כדיבור ובמשא-שם איזיא. ים אלה. איינשטיין מרגיש ומדגיש בכל פעם את הודהותו השלמה עם העם ועם שאיפותיו. כל אחד מישראל שבא אליו, היה נתון במצב של התעלות מתוך הרגשה של קרבה אינטימית לאח גדול, החי את חיינו,